

1934—1941* A HÁBORÚ ELŐTTI HÍD HARCAI

LÖRINC PÉTER

A két háború közötti Jugoszláviában, különösen a harmincas években (1929. I. 6-a és 1941. IV. 6-a között), a reakciós, nagyszerb burzsoázia egyes pártjai le-leváltották egymást az uralomban, de ezek mind lényegben, mind módszerükben egyre inkább közeledtek a fasiszta diktatúrához: belpolitikájukban és külpolitikai orientációjukban is, amelynek iránya — éppen a *Híd* korában — a nyugati hatalmak felől a hitleri Németország felé kanyarodott. Az erősen nacionalista jellegű nagyszerb burzsoá uralom egyként ellenségesen állt szemben a proletariátussal, mint a többi jugoszláv nemzettel (macedón, horvát stb.), valamint a nem jugoszláv eredetű nemzeti kisebbségekkel. A magyarság társadalmi-politikai helyzete, ha lehet, még súlyosabb volt ezekben az években a többi kisebbség és a nem szerb jugoszláv népek helyzeténél, kivéve talán a macedónok sorsát, akiknek nem ismerték el nemzeti mivoltukat sem, akiket nemcsak az „integrális jugoszlávságba” foglaltak bele, hanem egyúttal arra is rákényszerítettek, hogy vallják magukat — a szerb nemzet tagjainak! A magyar nép helyzetét az is súlyosbította, hogy már az 1918 előtti korszakban is — amikor pedig felsőbb rétegei adták még az elnyomó uralkodó nemzetet a Duna mentén — sokkal inkább volt proletár nép szerb, német vagy román néptársainál, hogy ő szolgáltatta már akkor is a vajdasági proletariátus, főleg a földmunkás-ság java részét. Ez a helyzet természetszerűleg nem javult, sőt inkább romlott a nagyszerb uralom alatt, hiszen ennek már első évei is egy olyan felemás, elvetélt földreformmal kezdődtek, amely a magyar földesúrtól sajátított ugyan ki birtokot, de azt nem a földet főleg megművelő helybeli magyar proletárnak, hanem a más tájakról idetelepített, jugoszláv nemzetekhez tartozó háborús harcosoknak juttatta. Nem vigasztalhatta a magyar agrárproletárt az, hogy a szerb „dobrovoljac” — a földosztás módozatainak következtében — hamarosan maga is proletárrá, sőt idestova küzdőtársává is vált a földért folytatott harcban a magyar cselédnek, béresnek, földmunkásnak (hogy azután 1941 és 1944 között a magyar fasizmus próbálkozzék meg vele újra, hogy egymás ellen uszítsa a szerb és magyar proletárt — már a *Híd* kimúlta után, amikor tehát megszakadt a „proletár nép — proletár költő”-k kapcsolata is).

A magyar nép éppen ily társadalmi szerkezete (és történelmi-irodalmi hagyományai) által meghatározva — harcosabb volt a többi vajdasági népnél, ami annyit jelentett, hogy kétszeres üldöztetésnek volt kitéve: mind társadalmi, mind nemzeti elnyomás alatt állva és élve. A nemzeti síkú üldözés maga is inkább a

* Ez az írás az MTA Irodalomtudományi Intézete magyar—jugoszláv irodalmi kapcsolatoknak szentelt kiadványa számára készült.

dolgozók ellen irányult (a nyelvkérdés is az osztályhelyzet kérdése lényegében: hiszen az úri osztály tagja idegen nyelveken is szerezhethet kultúrát!), mert a magyar földesúr és polgár igyekezett olyan megegyezésre jutni a nagyszerb uralkodó osztállyal, amely legalább „édes vérének, testvérének” a magyar dolgozónak kizsákmányolását biztosíthatná számára. Ezért igyekezett a polgári *Magyar Párt* egy táborba egyesíteni — saját vezetése alatt — az összmagyarságot, hogy így, széles körű alapra, tömegbázisra helyezkedve, folytathassa kétkulacsos tárgyalásait mind a nagyszerb uralkodó pártokkal, mind pedig Horthy-Magyarország uraival!

El kell ismerni, hogy ennek a politikának volt némi sikere, ha kevésbé tudta is a vajdasági polgár megnyerni az itteni tömegeket, mint a magyarországi Horthy-fasiszmus a maga tömegeit, amely a revizionizmus (és antiszemitizmus) mákonyával sokakat elbódított, és időnként elég eredményesen játszott ki a fasiszta „nemzeti egység” jelszót is a „népi egység” antifasiszta jelszava ellen. (Ezt már inkább akkor, amikor, a megszállás folytán, ez a rendszer Bácskában — Baranyában — Muraközben is uralkodóvá válva, itt is igyekezett karjai közé szédíteni a dolgozókat. Ez tehát már szintén a *Híd* utáni időkben történt.) A *Híd* éveiben erősen hódított a bácskai magyarság sorai között az antifasiszta front gondolata, viszont 1940—41-ben a polgári ellenzéki pártok vezetősége cserbenhagyta a Frontot, amivel oly irányban hatott a proletariátusra és a dolgozó néprétegekre, hogy ezek a népfrontot alulról építsék ki — a tömegeknek közös harcossági során. A magyar dolgozók — különösen Bácska területén — ebben is nagy és jelentős szerepet vállaltak.

Habár a magyarok jórészt az agrárszegénységhez tartoztak is, éppen földnélküliségük vitte rá őket arra, hogy — mint ipari proletárok — beköltözzenek a városokba, főleg Vajdaságban (122 000 magyar élt e városokban), de Zág-rábba, Szkopjeba, Szarajevóba, valamint Belgrádba is, ahol egymagában is 30 000 magyar proletár élt ebben az időben. A dolgozók nagy számához képest elenyészően csekély volt az értelmiségiek, egyetemi hallgatók és középiskolai diákok száma e városokban, különösen az iskolai „név-vegyelemzés”, majd a magyar nyelvű iskolák megszüntetése folytán, de annak hatása alatt is, hogy 1918 után számos magyar értelmiségi hagyta el Vajdaságot (inkább önszántából, mint kényszerítve), s hogy 1934—35-ben — az Aleksandar elleni merénylet után, „Jankapuszta” jelszó alatt — szintén sok magyar értelmiségit tettek át a határon.

Mind az ipari munkásság, mind az agrárproletariátus és falusi szegénység is nagy nyomorban tengődött. Ezekben az években — a gazdasági válság és a profasiszta diktatúra éveiben — a napszám helyenként és időnként 10 dinár alá (volt falun 6—8 dináros napszám is), az aratási rész hektáronként is 100 kg alá süllyedt (80—85 kg-ra is), úgyhogy általában aratás és cséplés együtt sem nyújtott többet 10 mázsás keresetnél, ami vagy 1500 dinárt jelentett készpénzben — napi 15—16 óra munka árán is, ha ugyan a nagy munkanélküliségben egyáltalán sikerült munkához jutnia, amely esetben is az átlag foglalkoztatottság szerint 60—100 napi munkát vállalhatott évenként. Bácsstopolyán például már 1928-ban is a 6000 földnélküli és 500 falusi szegény között — 5000 volt a munkanélküli. Hasonló volt a helyzet Telecskán, Bezdánban, Moravicán és másutt is. 1935-ben — a *Híd* harcossá válásának első évében — már 100 000 falusi és 50 000 városi munkanélküliről szólnak a vajdasági jelentések.

Kölcsönösen hatott egymásra — a vázolt gazdasági helyzet síkján — a nagyszerb kormányok elnyomó, antiproletár és magyarelles elnyomó politikája és a magyar dolgozó nép harcossága. 1918 után a magyaroknak jó ideig választó-

joguk sem volt (1920-ban — a párt legalitása idején — a félmagyar Hermál Jóska a Központi Pártbizottság egyedüli oly tagja volt, aki nem léphetett fel éppen ezért mint képviselőjelölt), 1929-ben megszűnt a polgári *Magyar Párt* is, s ugyanakkor megszűntették a szakszervezeteket is, amelyeknek főleg magyar tagjait már 1920-ban is szép számban űzték át — Horthy-Magyarország területére. A *Híd* idejében merült fel az a nagyszerb eszme is, hogy a vajdasági magyar nagybirtokokat, főleg a határ mentén, szerb nagybirtokosok kezére kell átjárszani. Ezt az „eszmet” akkor vitatták meg egyes kormánykörök (a Dunai bánság és a Matica táján), amikor a Párt az új földreformért harcolt, amely majd nem tesz különbséget (első ízben a történelem során!) szerb, magyar vagy más nemzetiségű szegény között. (A megszállás idején a magyar fasizmus újra: vagy visszajuttatta az agrárföldeket a magyar földesuraknak, vagy pedig betelepített — csak ritka esetben: helyi — „megbízható” magyaroknak juttatta a szerb kisparaszttól, agrárérdekeltektől kisajátított földet: persze megvételre kínálva azt fel, több évi lefizetés ellenében!)

Mindez erősen forradalmasította a magyar dolgozót. Ezért legtöbbször lepergett a csalogató magyar fasiszta szava, amely „fasiszta nemzeti felszabadulást” hirdetett. Inkább közeledett a Jugoszláv KP politikája felé, hiszen látta, hogy a magyar polgárság egyik szemével a nagyszerb burzsoázia, másik szemével a Horthy-fasizmus felé kacsingat, hogy így minden eshetőségre biztosítsa magának mind a magyar testvér kizsákmányolásának jogát, mind azt is, hogy kifejleszthesse a maga külön magyar és polgári kultúráját. Így amikor a hivatalos Magyarország és hivatalos Jugoszlávia közeledett már újból egymás felé és megalakult mindkét oldalon a jugoszláv—magyar kultúregyesület: a magyarság is megkapta az engedélyt a *Magyar Kultúrszövetség* megalapítására, akkor annak egyik szekciója — az autóturizmust volt hivatva fejleszteni ott, ahol a földmunkás legfeljebb ha évi 100 napon át dolgozhatott vagy 10 dináros napszámért! Az osztályok messzire távolodtak egymástól, az osztályharc erősen kiéleződött és megindult a harc közöttük egyúttal a két front között ingadozó kispolgárságért is; annál is inkább, mert a *Híd* kora egyúttal az antifasiszta front kiépítésének kora is volt, és a *Híd*at éppen az különböztette meg a szintén 1936-ban induló (és csupán 6 számot elért) *Éktől* —, amit már címlapjuk, címük is hirdetett: az *Ék* merev, szektás politikai vonalvezetésével még *éket vert* volna a munkásság, a Párt és a dolgozó, demokrata hajlandóságú kispolgárság közé, míg a *Híd* azon munkálkodott, hogy — az Internacionálé VII. kongresszusának határozata értelmében — *hidat verjen* és áthidalja azt a szakadékot, amely még ott tátongott mind a proletariátus és kispolgári dolgozók, mind pedig a magyar és jugoszláv-szerb dolgozók között.

A *Híd*, azaz a Párt elgondolása hatott a demokrata, esetleg csak liberális magyar polgárságra is, és így, különösen 1940-ig, a polgári liberális napilap, a *Napló* vagy a magyar polgárság — a lehetőséghez mérten — magas színvonalú irodalmi folyóirata, a *Kalangya*, ha ingatagon, ha „kispolgári módon” is, de együttműködött a kifejezetten baloldali, népfrontos *Hiddal* és *Népszavával*. Az értelmiségi ifjúság is jórészt a népfrontos elgondolást tette magáévá: Szabadkán a *Népkör* körül gyülekező ifjak ugyanúgy, mint a belgrádi magyar egyetemi ifjak és képzősök (1933 óta állt fenn a belgrádi tanítóképző) *Bolyai Farkas* egyesülete is, amely szintén kapcsolta kultúrfejlesztő és terjesztő törekvéseit az antifasiszta politikai és ideológiai harccal a háború, a fasizmus és imperializmus ellen, a földreformért, demokráciáért, a népek testvériségéért és egységéért, a kisebbségek egyenjogúságáért és azon jogáért, hogy kifejleszthessék a maguk nemzeti kultúráját. Ezen a síkon találkozott a haladó ifjúság a proletariátussal

és pártjával, valamint a falu népével csakúgy, mint a többi elnyomott néppel ugyanakkor, amikor a fasiszták arra törekedtek, hogy szétforgácsolják a népi erőket és maguk köré tömörítsék őket — a nép és a népek érdekei ellen folytatott harcukban. A vajdasági szerb ifjak is ebben az időben szervezkedtek meg legálisan is az *Ifjúsági Mozgalom* (Omladinski pokret — OMPOK) soraiban, amely ugyanúgy az illegális KP legális (legálisan: kulturális és gazdasági érdekekért küzdő) fedőszerve volt, mint a *Híd*-mozgalom is. A szerb OMPOK egyik szervezője és összekötője a Párttal Pap Pál volt, ugyancsak a *Híd* egyik ideológusa és politikai munkatársa. De az OMPOK funkcionáriusai vagy lapjainak munkatársai között több „hidas” is szerepelt, különösen Becksereken (Zrenjanin: lásd pl. Sulman Rózsát, Bojin Valit, Árvait stb.), de Szabadkán és másutt is, akik azután részt vettek egyebek között a becksereki *Vajdasági Kultúra Napjának* rendezésében ugyanúgy, mint a *Vojvodanski zbornik, Naš život, Naša knjižica* lapjain folyó harcokban is. (Becksereken pl. Ady és Petőfi hatásáról is volt szó a szerb költészetre és mozgalomra, a *Naša knjižica* egyik fő embere Kaszás Kata volt stb.) Ebben az időben egyes magyarok írásai ugyanúgy megjelentek a zágrábi, szarajevói, szkopjei folyóiratokban is (Ady-versek szerbhorvát fordításban, magyar írók ismertetései stb.), akár a szerbhorvát—szlovén—macedón írók írásai a *Híd*ban, *Ék*ben és egyebütt. (Csak egy hiányosságot fedezhetünk fel az akkori sajtóban e téren: a vajdasági kisebbségi népek csak politikai téren találkoztak még egymással, nem találták meg az egymás felé vezető utat kulturális-irodalmi téren is.)

A kettős elnyomás a kisebbségi és proletársors, a népet — a vajdasági magyart is — már régen a forradalmi megoldás felé terelte. Vajdaság (különösen Bánát!) különben már a századforduló éveiben (1890—1918) megteremtette — teljes egészében is — a maga harcos forradalmi hagyományát, s e téren a két háború közötti időben a magyarság élen járt. A letartóztatottak zentai listáján 1941-ben 3 szerb név mellett 37 magyar nevet találunk — pedig ekkor már a magyar fasiszta megszálló ellen indult meg a harc — ahogy már 1912 és 1932 között is ők képezték e tájon a párttagok többségét. Így volt ez mindenütt, ha szerb vidékeken természetesen nem is ily arányban, de mindenütt komoly részt kértek a kommunista és antifasiszta harcból: mind a tagok, mind az ismert funkcionáriusok sorai között (itt és világszerte: idevaló harcos és író, szerkesztő ember volt Ősz Szabó János, Hedrich Károly-Diaz, akár Somogyi Pál, Pap Pál és annyian mások is). Ez a régi hagyomány, amely természetesen a régi magyar, de egyúttal a régi jugoszláv hagyományok emléjén is nevelkedett: Petőfin, Adyn, József Attilán, meg Njegošon és Dositejen, a szerb népdalon, a hajdukokon csakúgy, mint a kurucokon, de Tucovićon és Krležán is — nagyon meggyorsította és megkönnyítette a *Híd*nak, mint folyóiratnak és mint mozgalomnak, a kifejlődését. Ezek a hagyományok („Dunának, Oltnak egy a hangja”) tették természetessé és érthetővé, hogy a magyar proletár és kispolgári, értelmiségi ifjú nem a magyar fasiszta ifjúság, hanem a szerb, a Crna Gora-i, a macedón vagy a román—szlovák haladó ifjak felé tekintett, velük kereste a kapcsolatot, olyannyira, hogy pl. Szabadkán a jogi kar Crna Gora-i hallgatói is együttműködtek a magyar hidasokkal, Mayer Ottmárékkal. Technikailag ezt az ismert vajdasági kétnyelvűség tette lehetővé, ideológiailag a Párt koncepciója, meg a régi vajdasági — magyar és jugoszláv — hagyományok. Langov és Ispanović vagy Malušev beszéltek és írtak magyarul is, Papék, Mayerék pedig nemcsak értették a jugoszláv nyelveket, nemcsak fordították e nyelvekből, de, szükség esetén, szónokoltak és cikkeztek is szerbhorvát nyelven ugyanúgy, mint a politikus Hermál vagy Bonyhádi, Vukičević vagy

Iskruļjev már az első háború előtti időktől fogva. Így a *Híd*, akár a Párt maga, e téren is, nyelvi gyakorlatában is — nemzetközi volt, ahogy ezt a „belső nemzetköziséget” („testvériséget-egységet”) Vajdaság munkásmozgalmában már Engels is észrevette és megbecsülte a múlt század kilencvenes éveiben.

A *Híd*ban magyarok írtak magyaroknak, de sohasem elszigetelten Vajdaság többi népétől. A *Híd* irodalmi, de egyúttal politikai és társadalmi folyóirat is volt (sőt főleg és elsősorban), amely mint az illegális Párt legális társadalmi-irodalmi folyóirata, sohasem szigetelődött el a párt- és népfront-mozgalomtól, sőt annak közlönye és zászlaja lett, és az illegális párt köré legális mozgalmat, legális mozgalmi lehetőséget teremtett. A *Híd* folyóirat volt és — mozgalom volt: de ennek is voltak már régi hagyományai Vajdaságban (akár Magyarországon is), kezdve az egykori lapszervezeteken: lapok köré csoportosuló munkás szak- és pártszervezeteken, és folytatva a húszas évek expresszionista-dadaista folyóiratán, az *Úton*, meg a párt és a független szakszervezetek közlönyén, a — *Szervezett Munkáson* és ezek folytatóin (*Tovább, Őrtűz, Kultúra, Vajdaság, Falu és Város* stb.) A *Híd* idejében is ott voltak a folyóirat testvér-lapjai, így a még nem említett *Grimasz* is, amely szintén nem csupán folyóirat, nem csupán satirikus lap és irodalom, és főleg nem csak „vicclap” volt, de egyúttal irodalmi és politikai porond és tribün is, ugyanúgy, mint a képeslap, a *Világkép*, amely azután, amikor a *Híd* ezen a néven (1941. január—március, Mayer lebukása után, akinek neve jegyezte pedig a lapot) már többé nem jelenhetett meg — minden nehézség nélkül, simán vehette át a *Híd* szerepét és feladatkerét. A már kiszedett *Híd* fölé oda kellett csak nyomni a *Világkép* kliséjét, a szerkesztők neveit kellett csak kicserélni, s már meg is jelenhetett az új, az engedélyezett folyóirat, amelynek szerkesztője éppen — szabadlában volt.

A *Híd* tehát — vajdasági magyar síkon — az illegális KP legális mozgalmát is vezette, egy szervezett, terjedő, lombosodó embergyűrűvel övezte magát körül, amely szinte legális fedőpárttá, sőt legális népfrontmozgalommá terebélyesedett. (Hasonló volt ez a szervezet a szerb ifjak OMPOK-mozgalmához, amellyel tartotta is a kapcsolatot.) A *Híd*at ugyanis egy kollektíva szerkesztette — a szerkesztő bizottság — heti összejövetelein, és ez a szerkesztőség a sajtó-bizottságok egész hálózatát szervezte meg és építette ki Vajdaság-szerte. A sajtó-bizottságok feladata kezdetben a lap terjesztése volt csupán, de hamarosan újabb feladatokkal bízta meg őket a szerkesztőség, a szerkesztőség körül levő párt, hiszen a felelős szerkesztő egyúttal a párt kerületi bizottságának titkára és a tartományi (vajdasági) bizottság tagja volt. A szerkesztő bizottság is megvitattott minden egyes cikket, aminthogy már a cikkeket befutása előtt, előzetesen is ennek összejövetelein beszéltek meg a következő szám tartalmát — a politikai szükségletekhez alkalmazva a lap profilját —, és ki is osztva egyúttal az egyes cikkek megírását a legmegfelelőbb munkatársakra. A lapterjesztő bizottságok egy-egy helyi párttag, funkcionárius köré tömörültek, és szintén összeültek egy-egy szám megjelenése után — felolvasva és megvitatta az egyes írásokat —, s ezzel beleszólva egyúttal a lap szerkesztésébe is, mert a sajtó-bizottságok véleményét a szerkesztő bizottság mindenkor tekintetbe vette. A sajtó-bizottságok ily plenáris összejövetelein a párttagokon kívül a szimpatizánsok és antifasiszta harcosok is megjelentek, alkalmat adva egyúttal Ottmárnak vagy a *Híd*hoz tartozó, más pártfunkcionáriusnak arra is, hogy bejárják a magyar falvakat és ott legálisan szólhassanak ezeken a plenáris összejöveteleken a falu antifasisztáikhoz, mintegy a *Híd* nevében és annak problémáiról. Tekintve, hogy a földmunkásoknak a legolcsóbb folyóirat négydináros árára

sem igen futotta a bérből — a nyilvános felolvasás egyúttal a lapvásárlást is pótolta. Így az 1200 példányszámban megjelenő lapot 12 000-en olvasták, halották, várták számról számra. Ezt az olvasótábort azóta sem tudta újra kiépíteni és elérni, megteremteni egyetlen magyar folyóirat sem Vajdaságban. A sajtóbizottságok egyúttal szerkesztették, sőt írták is a *Hídat*. Több ízben fordult elő ugyanis, hogy e bizottságok útján rendezett ankétot a lap — olvasói körében vagy egyes falvakban —, és ebből a kezdeményezésből egy szociográfiai ankét-mozgalom fejlődött ki, amelyet e bizottságok vezettek, egy-egy írástudó tagjukra bízva az eredmény publikálását a lapban. A tudósítógárda így vált írástudóvá, írva azután már helyi riportokat, sőt, visszanyúlva a falu múltjába, helytörténeti írásokat is. Hogy e mozgalom egyúttal östehetség-kutató, felfedező és fejlesztő eredményekkel is járt — bizonyítja többek között Ósz Szabó János esete is, aki hamarosan elbeszélésekkel is jelentkezett már a lapban, hogy azután, a lap megszűntekor s hogy maga is lebukott és a börtönön át egy büntető munkasalakulatba került — megjárja és végigharcolja a szovjet és lengyel mezőket, és végül is a Bükkben essen el mint a Szőnyi-osztag politikai biztosa.

Ugyanezeket a célokat szolgálta a *Híd*-könyvtár is, amely egyúttal magyar forradalmi hagyományt is igyekezett teremteni (Petőfi, Ady, József Attila) kiadványaival ugyanakkor, amikor belekapcsolódott e füzetekkel az aktuális nemzetközi eseményekbe is. (Megjelentek pl. a Szovjetszövetségről vagy Erdélyről szóló füzetek. Ez utóbbi párhuzamosan készült a magyar fasiszta bevonulásával Erdélybe. Mire az újabb hódítás befejeződött, megjelent a róla szóló brosúra is. A Kínáról szóló füzet viszont kéziratban maradt már, mert a magyar fasizmus országa közben Jugoszlávia rovására is újra „gyarapodott”.) A *Híd*-könyvekből és egyéb kiadványokból álló sorozatok azután falusi körútra indultak — új olvasótábort és antifasiszta harcos tábort toborozva és nevelve, s lehetővé téve ugyanakkor egyes illegális brosúrák és röpcédulák eljuttatását is a „terepre”.

A *Híd*-hálózat emberei tagjai voltak egyéb szervezeteknek is, ahol az erjesztő kovász szerepét töltötték be. A *Népkörön*, *Bolyai Farkason*, OMPOK-on kívül másutt is szívesen meghallgatták a hidasok kezdeményező szavát, amint hogy írásaikat olvashatták az együttműködésre hajlamos *Napló*, *Kalangya* vagy a *Grimasz*, *Világkép*, *Népszava*, de a *Narodni glas*, *Naš život* stb. olvasói is. A *Hídnak* nem csupán a Központi Pártbizottsággal, de a lebukott elvtársak börtönbeli vezetőségével („Kakić”) is volt kapcsolata, és kiépítette ezt egyes külföldi testvéri szerkesztőségekkel is (Kolozsvár, Párizs stb.). Ellenkezőleg, éles, kemény harcot folytatott — mint lap és mint mozgalom — a reakciós, fasiszta szervezetek és lapok, mondjuk, a *Reggeli Újság*, *A Nép*, *Magyar Élet* stb. ellen. Viszont mihelyt jobbra fordultak egyes polgári lapok (vagy szervezetek) és hajlamosabbak lettek az együttműködésre a fasisztákkal, mint a Párttal és, ettől kezdve alulról kiépülő, Népfronttal — a *Híd* is, jó, érzékeny szeizmográfként, megérezte ezt — ellenük fordult, és harcot indított ellenük (*Kalangya*, *Vojvodanski* [-vajdasági] *front* stb.)

A *Híd* természetesen irodalmi-kulturális, elsősorban mégis inkább társadalmi-politikai-ideológiai folyóirat és szemle volt, amely az aktuális gazdasági és politikai életet csakúgy figyelemmel kísérte, mint korának kulturális, irodalmi és művészeti jelenségeit is. Így ismertetések, esetleg esztétikai-kritikai írások mellett közölt verseket és elbeszéléseket mind magyar nyelven lehetőleg vajdasági szerzőktől, mind fordításban is.

1934-ben a *Híd* haladó szellemű, jóhiszemű és jó szándékú, antifasiszta, ifjú-sági folyóiratként indult, amely azonban nem állott még egységes világnézeti síkon, és ideológiailag kissé zavaros volt. Így a „híd”, az áthidalás fogalmát talán túl pacifisztikusan, a nemzeti és osztálybéke értelmében fogta fel, inkább lévén utópisztikus-narodnyik és így értelmiségi irányzatú, mint az osztályharc talapzatán álló antifasiszta szemle. A ma és holnap, a nemzedékek, a népek és világnézetek közt tátongó, egyre szélesedő szakadékokat hidalták volna ők át: anélkül, hogy az egyes kérdésekben állást foglaltak volna, képesek lettek volna egységes állást foglalni. Már 1935-ben azonban beléptek a szerkesztőségbe — a párt határozata értelmében — egyes kommunista párttagok és szimpatizánsok (Cseh Károly, Laták István, Thurzó Lajos), hogy azután 1936-ban (április—május) a párt e célra és feladatra kiküldött emberei (Steinfeld Sándor-Stafi, Simokovich Rókus, Mayer Ottmár) teljesen átvegyék a lap szerkesztését, s az illegális Párt legális mozgalmává és lapjává alakítsák át.

Szükséges volna itt talán a lap ideológiai-politikai irányvonalának ismertetése. Tér szűkében meg kell elégednünk mégis azzal, amit erről már eddig is elmondtunk, valamint annak megállapításával, hogy a *Híd* természetszerűleg a párt, a JKP útját járta, hogy tehát marxista-leninista alapon állott, és már 1936 áprilisától tekintetbe vette a KI VII. kongresszusának határozatát az antifasiszta frontról és harcról. Így a „híd”, az áthidalás fogalmát — nemzeti síkon internacionalizmusként, azaz „testvériség-egységként”, társadalmi-politikai síkon pedig a proletár, valamint a dolgozó és haladó és együttműködni hajlandó polgári rétegek népfrontos anfasizsza együttműködéseként értelmezte. Világ-szemle című rovata — gerince volt a lapnak, s a nemzetközi politikai helyzetet marxista, antifasiszta szempontból elemezte, persze úgy, hogy kidomborodjék a Szovjetszövetség helye és szerepe az eseményekben. Hasonló volt a világ és Jugoszlávia vagy Vajdaság-gazdasági-társadalmi helyzetét és strukturáját elemző állandó rovata is, amely Vajdasággal kapcsolatban számtalanszor teljesen eredeti, önálló, tudományosan feldolgozott eredményeket is közölt. Nemzeti síkon a lap élesen megkülönböztette — már csak mint kisebbségi folyóirat is több ízben foglalkozott e kérdéssel — a kelő és a haldokló polgárság (egykor haladó, felszabadító, de a fasizmus idején már reakciós és elnyomó) nacionalizmusát, kihangsúlyozva, hogy a fasizmus a kisebbségeket és kis népeket halálra ítéli, ha hangoztatja is állandóan eközben, hogy a nemzeti eszme talaján áll, mért ezt is csupán a maga számára igyekszik kisajátítani. Ily elnyomó nacionalista politikát folytat a magyar fasizmus is, míg a magyar nép, proletár dolgozó és haladó polgár őszintén, felszabadítómód nemzeti, ugyanúgy, mint a jugoszláv népek is, és ezért együtt, közös fronton van a helyük — a közös magyar—jugoszláv—német, már szintén egy úton haladó — fasizmus ellenében. Igaz nemzeti politikát a nemzetközi párt folytat csupán, küzdve a nemzeti szabadságért és függetlenségért — de minden nemzet szabadságáért és függetlenségéért: ma a proletár a nemzeti eszme valódi hordozója, harcosa.

Harcot hirdetett a lap az igaz agrárreformért is, az oly földosztásért, amely minden vajdasági népet egyként vesz tekintetbe, és ingyen adja a nép tulajdonába a földet, együtt a felszereléssel: élő és holt leltárral.

Számos oly cikket, értekezést, kisebb tanulmányt olvashatunk a lapban, amely főleg elméletet nyújt, a marxizmus-leninizmust, a dialektikus és történelmi materializmust ismerteti — lehetőleg mindig polemikus formában, azok ellen a burkolt fasiszták ellen küzdve egyúttal, akik itt-ott filozófiai és esztétikai, másutt esetleg politikai és nemzeti síkon igyekeztek úgy értelmezni a marxista-leninista elméletet, hogy ezzel tévútra vezessék az antifasisztákat. Ez

volt a lényege a Tallózás rovatnak s néhány más, egyéb írásnak is, amely a *Magyar Élet* stb. teoretikusaival vette fel a harcot. Rámutatott a lap a magyar nép forradalmi hagyományára is. E célból történelmi tanulmányokat, cikkeket is közölt Dózsáról, a kurucokról, a vajdasági agrárproletariátus harcairól, először próbálkozva meg e tájon a vajdasági történetírás marxista igényű revíziójával.

A *Híd* nem elsősorban és nem főleg volt szépirodalmi folyóirat, hanem inkább antifasiszta harci fegyver. Mégis — számos író, íróember vagy legalábbis írva-küzdő ember volt munkatársai sorában, s ezek egyike-másika, akaratlanul is, politikai vagy elméleti-világnézeti cikket, fejtegetést, elemzést nyújtva is, irodalmat is adott egyúttal (Pap Pál, Fekete Béla, Cseh Károly, Szegedi Emil, Mayer Ottmár), ha tárgyban nem is, úgy stílusban, nyelvezetben, megírásban: a forradalmi szenvedélytől átfűtött hitben és hangban. Szívesen közölt a lap mégis szépirodalmat, ismertetéseket, esztétikai cikkeket is — eredetiben vagy fordításban —, sőt akadt egy-két olyan kezdő (esetleg munkás, sőt földmunkás) író is, aki itt, a *Híd* lapjain indult, hogy később beérkezett íróvá fejlődjék, ha az 1941—44-es évek rettenete és hivarai idő előtt sírba nem taszították. Mind a költők, mind az elbeszélők vagy irodalmi riportok írói között is voltak olyanok, akiknek írásai — esztétikai értéket is jelentettek, esetleg jelentenek még ma is, ha íróik nem is annyira művészetet, irodalmat kívántak teremteni, mint inkább az antifasiszta harcot megszervezni, a közeledő szabadságharcot (népfelszabadító harcot) és népi-szocialista forradalmat előkészíteni: írások útján is. Mert céljuk, akarásuk szubjektív síkján szemlélve verseiket, riportjaikat, elbeszéléseiket — azt mondhatjuk, hogy az akkori ún. „szociális irodalom” síkján mozogtak, hogy íróik sokszor akartan is belevitték a tendenciát, irányzatosságot műveikbe, amiről azután azonban, írás közben (mint ahogy erről az egykori Dobrović Petar fejezte ki magát intim társaságban) az élmény, a tudat alatti, az irracionális sodrás hevében egyikük-másikuk sokszor mégis megfeledkezett, s ha ilyenkor is nyújtott mégis ideológiai-politikai állásfoglalást, úgy csupán azért, mert saját lényegét adva, önmagát fejezve ki — kénytelen volt ezt is nyújtani, hiszen ez a jövőbe és emberbe vetett forradalmi hit és humanista meggyőződés leglényege, leglényegük volt. Így bátran lehet állítani, hogy a *Híd* egyes írói (szépírói is), főleg egyes írásai talán, irodalmi-művészi színvonalon álltak, és ez a színvonal néha nem is volt alacsonyabb a *Kalangya* már elért szintjénél, nem is említve az alacsony színvonalon álló reakciós *Magyar Élet* vagy egyes napilapok irodalmát.

Ahogy Oskar Davičo mondta a *HÍD 1934—1941* antológiához írt bevezetőjében (Forum, Novi Sad, 1964): „a HÍD íróinak egy-egy alkotása művészi értékű s mégsem vergődik az ún. társadalmon kívüli tragikus szituáció s a többi egzisztenciális ellentmondás kétségbeesett útvesztőiben...” (10. l.), mert „feltevé, hogy valóban művészi alkotásról van szó”, „e válaszok egyikének sem kell kötelezően kilépnie a történelmi-társadalmi koordinációkból ahhoz, hogy kifejezhesse amazokat a viszonylag »nem társadalmi«, egzisztenciális vetületeket is.” (11. l.) Mert ha a napi harcot tartották is a *Híd* írói feladatuknak (habár ez sem áll teljesen, mert mindegyikük az általános emberi feladatokból és saját élményeiből, saját fejlődéséből is levonta a maga számára a közvetlenül előtte álló feladatokat), „... egyikük-másikuk, a jó író érzékenységgel, talán akaratán kívül is lehántotta a felszíni adatok felhámját, és a mélyebb rétegekbe hatolt, vagy legalábbis olvasóinak — nem tudni, hogyan — lehetővé tette, hogy megérezzék ezt a mélységet is.” (12. l.) „Nem is kell elolvasnunk Pap Pál vezércikkét, az *Ár ellent*. Sem a dolgozók helyzetével foglalkozó alapos és okos

értekezéseket, sem *A radikálok halat esznek* című ironikus riportot, sem Gál László nagyszerű költeményét... tapasztalni fogjuk, hogy... annál a célirányos érzelmi hatásnál fogva, amelyet még ma, 25 de még milyen esztendő után is ki tudnak váltani bennünk...” (21. l.)

Egyszóval: a *Híd* írói, akárhogy is: az embert, az egyént is megélték és kifejezték, nem csupán a társadalmat.

A *Híd* esztétikai koncepciója nem különbözött az akkori haladó jugoszláv és európai lapok és esztéták koncepciójától, azaz egyelőre — a harc idején és idejére — fontosabbnak tartották a formánál a tartalmat; úgy vélekedve mégis, hogy a nem művészi írásoknak tartalmi (agitációs) hatása is csekélyebb — esetleg elenyésző is — a művészi írások hatásánál. A szocialista realizmust hirdette ez az esztétika: az igazat, igazságot, de egyúttal a művészi igazságot és művészi hitelességet is állandóan szem előtt tartva; elvetve az írásba kívülről, talán erőszakoltan is belevitt állásfoglalást és irányzatosságot, de igenelve és helyeselve azt a mélyről, belülről fakadó célzatosságot, ami az író igaz hitéből, meggyőződéséből, élményvilágából, traumatikus meghatározottságából önként fakadt, ugyanúgy, mint a témából, a megírt életből is: ami tehát csak az életet, de az író élményein, lényegén átszűrt életet adja, s csak azért és akaratlanul egyúttal bizonyos célzatot is — mert ezt az élet és egyén spontánul így determinálja. Elvetette ez a koncepció a formalisztikus artizmust (amit ellenkező irányú célzatosságnak látott), de megkövetelte a tartalommal adekvát művészi formát. Ha a harcot is „propagálta” ilyenkor az író, ezt egyszerűen azért tette, mert akkor a *harc is az élet egyik formája* volt, s ha az író az életet, a való életet és való önmagát (harcos önmagát) nyújtotta, ugyanakkor akaratlanul is — a harc egyik-másik változatát is megformálta ezzel. Így a lap maga is az akkori élet és társadalom, de az akkori és koruk által is meghatározott emberek, egyének hasonmása is, az akkori élet egy kiszakított darabja volt, és nagy szerepet játszott éppen ezzel a felszabadító harc és forradalom, a lelkek forradalmas előkészítésében is. Ezt is kívánta és szorgalmazta.

Ezt az akkor sem új, akkor sem eredeti esztétikai koncepciót a *Híd* minden írója, esztétája, ideológusa képviselte és vallotta. Jómagam például legkimerítőbb megfogalmazását e tételeknek esztétikai-kritikai cikkeimben, esetleg a Találkozás (polemikus formában ideológiát kifejező) miniatűrjeiben nyújtottam: főleg az akkori reakció és írói ellen véve fel bennük a harcot, de a szimpatikus Berényieknek, Újházyaknak is nyújtva egyúttal segítő kezét. Ezek a tételek akkoriban váltak éppen általánosakká Jugoszlávia haladó köreiből, és sok belső harc árán lettek uralkodó eszmékké. A magyar-szerbhorvát (általában jugoszláv) kapcsolatok és egymásra gyakorolt hatások nem csupán a közös egységes párt útján, de az irodalmi-társadalmi folyóiratok útján is terjedtek, és váltak bensőségebbé. Így magam is éppen akkoriban tettem magamévá minden ideg számmal az „új” esztétikát — miután előzőleg nagy harcokat vívtam e téren a „szocialis irodalom” belgrádi képviselőivel: Jovan Popovićyal, Radovan Zogovićyal s másokkal, hogy azután egy vonalba jutva velük: szerbhorvát síkon együtt, magyar síkon külön, a *Híd* lapjain folytassam ezt a harcot.

Közölte a lap vajdasági magyar írók írásait (György Mátyás, Gál László, Lőrinc Péter, Laták István, Atlasz János), ugyanúgy, mint a korabeli vagy már klasszikussá vált magyarországi haladó írók írásait, de egyúttal számos fordítást is, főleg a jugoszláv haladó irodalomból (Krleža, Jovan Popović, Čedomir Minderović, Radovan Zogović, Oskar Davičo, Kosta Racin verseiből) ugyanúgy fordított a lap, mint az akkor ismertté, szinte divatosná vált parasztköltőkből (Pavlek Miškinja, Aleksic-Zlorecki stb.), megszólaltatva egyúttal az előző nem-

zedék egyes íróit is magyar nyelven (Ujević, Petković-Dis stb.) — Somorja s mások, többek között az én fordításomban, én viszont magyar költőket fordítottam szerbhorvát nyelvre a zágrábi és szarajevói folyóiratok számára (főleg Adyt).

A *Híd* írói, akik jórészt nem elsődlegesen voltak szépírók, az akkor „szociális irodalomnak” nevezett irányzathoz tartoztak, de semmi esetre sem vetették el a formai kritériumot a maga teljességében, ha a harc tartamára, a forradalom győzelmes befejezéséig, egyelőre a tartalmi, eszmei harcot tartották is elsőrendű fontosságúnak — talán ellentétben Krležával, Davičóval, másokkal, akik azonban — ma, visszatekintve a múltba — sokkal megértőbbek maguk is ezzel az irodalommal szemben, amint hogy a mai vajdasági magyar esztéták, irodalomtörténészek is sokkal nagyobb megértést tanúsítanak az angazsált irodalom irányában ma, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt.

A *Híd*ban több írói generáció futott össze és jutott szóhoz. Tagjaik között akadtak tisztára „proletárköltők” is, akik — nemzedékük szerint — vagy éppen egyéni csúcsra futottak, mint Laták István, vagy még csak az első tapogatózó lépéseket tették meg, mint Thurzó Lajos vagy Ósz Szabó János, aki mint partizán esett el hamarosan, húsz-egynéhány éves korában — mielőtt tehetsége kilombosodhatott volna. Laták István szinte az egykori Somogyi Pált váltotta fel, mert a harcos expresszionizmusba befutott Somogyi 1932-ben végleg távozni kényszerült Vajdaságból. Laták viszont — a harmincas évek erre már nem is adtak lehetőséget — sohasem vált expresszionistává, kitartott mindvégig a maga egyéni útján, és főleg mint a „düh” költője vált ismertté és közbecsültté. A *Szervezett Munkás* idején alig serdülő kezdő volt még, a *Híd*ban teljesedett ki, versben és prózában, és nagy termékenységében egy név vagy álnév kevésnek bizonyult számára. A „kültelek”, a „Jaszi Bara” realistája lett, agitátora is egyúttal, főleg mégis leírója. Minden jórészt bennrekedt „dűhe” ellenére főleg racionális író volt, aki alig-alig engedte magában szóhoz jutni az irracionális tudatalattit. Talán ezért rekedt meg benne sokszor a ki-kitörő, mélyről fakadt düh.

A tehetséges, sokszor primitív racionalizmussal dolgozó Újházy (*Napokat eszik a kisdiák*), akit a *Híd* igyekezett új vizekre segíteni, talán inkább csak párhuzamosan futott együtt a *Híddal*. Tóth-Bagi István (*Valamit tenni kell*) s mások inkább a kezdő, ifjúsági, narodnyik *Híd* lapjain jutottak szóhoz, míg Schwalb Miklós, a tehetséges szociális író (*Fű a konyhában* stb.) már a harcos *Híd* egyik oszlopos tagja, akár a szintén tehetséges fiatal Atlasz János is, aki a szülői házban szívta már magába a forradalmas levegőt, hiszen apja, Atlasz Jakab, ismert forradalmi szocialista volt már a háború előtti években, együtt kockáztatva szabadságát és életét Bonyhádi Ferencsel. Talán ennek a hatását érezni Atlasz-Deák 1941 című versciklusának harmadik versében, mert ennek hangvétele az expresszionizmus idején is ismert volt:

Mi vagyunk a kő, amelyből híd épül,
mi vagyunk az erő, mitől lánc reped,
mi vagyunk a jelen holnapra válása
mi vagyunk agy és vér, izom és kezek,
mi vagyunk a milliók élniakarása!

...

Neked is testvér, mi vagyunk a megváltó...
rajtad hogyha nem segít az isten

...

jer hozzánk, mert nálunk a kenyér...

Szerb György, azaz György Mátyás, ebben az időben már eléggé visszavonult, tanyai életet élt, s inkább tanácsokkal, mint kéziratokkal látta el a szerkesztőséget. Viszont Gál László mint „szociális író” — aki persze mindig önmagát adta mind hites, mind „hitetlenül hites” megszólalásaiban, és szociális író is csak azért lehetett, mert ez a lehetőség is benne élt, belőle táplálkozott — ekkor, a *Híd*-ban és *Grimasz*-ban — jutott költészetének első csúcspontjára. Gál tulajdonképpen későbbi „egyéni” költészetében (amikor újra, új csúcsra fog jutni) is megmaradt politikai költőnek, mert — akarva vagy nem akarva — ekkor is azonosult, azonos volt korával mint született zoon politikon. A *Híd* lapjain az antifasiszta és szocialista harc kapcsolódását jelezte, de ezt cselekedte „grimaszos” szatírájában és prózájában is, csakúgy, mint verseiben:

Mikor születtem, óh szép volt nagyon,
éppen a búrokat verték agyon...
Lehettem volna kínai
vagy manzú is, az ám.
Most puska lógna vállamon
és ölné a japán...

Mind verseiben, mind prózájában keverednek a lírizmus és a szatíra jegyei. Így a hit állandó szkepszissel vegyül el benne, akinek szintén sokszor meg kell verekednie a maga hitéért, harmóniájáért. „Visszaperli” hitét, mert

Az ember rossz, az ember konok.
Azóta is mindig sötét van
és kétezer esztendeje már
a bíbor és a vér rokonok...
... És mégis húsvét van és mégis érdemes volt...
... a jószágot megölni nem lehet...

Ez az alapja antifasiszta politikai költészetének, de szétválaszthatatlanul elvegyül benne mindez a szociális költészet jegyeivel is, amely a gyomorrról így dalol: (*Zsír tábornok*)

... Óh édes emlék, cuppogó mese,
úgy lüktet a szívem, mint homlokon a dudor:
ebben a dobozban volt az ünnepünk,
tán két kiló is; édes, fehér cukor...
... s ha jólesik, hej! bödönt, zsákot, drótot
és ezt az egész spájzot felrúgom!

Bennem is élt (dadaista koromban is) a harcos, szociális író, s ha önmagam adtam — kénytelen voltam nyújtani egyúttal a politikai, filozófiai, esztétikai, szociális író is, mert mindez én magam voltam, belső meghatározottságból, mert ezek mind az én belső embereim voltak az ellentmondások egységébe „szakadva”. Mint örök lírikusban (és szintén dadaista korom óta, főleg mégis hidas koromra teljesedve ki ezen az úton), mióta prózámban is levetkőztem az expresszionista patetika vonásait, a szatirikus, főleg ironikus vonások érvényesültek bennem egyre inkább, talán legjellegzetesebben novellámban, a *Gettóvirágok*-ban és többször közölt irodalmi riportomban (*A radikálok halat ettek*), amelyben talán először és utoljára nyújtottam természetleírást is, azonosítva a természetet az objektív mai társadalommal — és a történeti múlttal is, líraivá téve és élve át a történelmet és mai társadalmat: talán itt, ezeken a lapokon első ízben.

Különböző utakon, módokon érvényesült tehát a *Híd*ban az, amit leegyszerűsítve neveztünk csak annak idején „szociális irodalom”-nak és amely irodalom egyáltalán nem nélkülözötte az egyéniség jegyeit és esztétikájában sem vetette el a tehetség kritériumát. A tehetség s az egyéniség „mértékének”, „mennységének” megállapítása az egykori *Híd* lapjain, számaiban, azután már igazán nem a régi hidas feladata.

Kaszás Kata persze azonos Kata Kosaccal, s a kettő együtt azonos Scher Katóval, de az *Istinite legende* (Jovan Popović), azaz Čedomir Minderović Seka-jával, az illegális hőssel és partizánnal is, akit kivégezett a fasiszta esztályellenség. Voltak, akik életben maradtak a *Híd* írói közül, de Kató esete, Seka esete azért jellemző a hidásokra. Írtak magyarul és írtak szerbül, fordítottak szerbről magyarra és magyarról szerbre, és megharcolták egyúttal a maguk társadalmi és fegyveres harcait is. Ha ki közülük a harcot, a szociális problémát is megírta, papírra is átélt: önmagát nyújtotta benne. Megélt, hites, szociális irodalom volt a *Híd* irodalma.

Bácska, Baranya és Muraköz magyar fasiszta megszállása (1941) — a *Híd* halálát is jelentette. Szerkesztője — aki csak akkor szabadult éppen a jugoszláv börtönből (március 27-ével kapcsolatban) — az ellenállási mozgalmat szervezte a szabadkai kerületben (mint párttitkár) mindaddig, míg — a rettenet napjaiban, amikor a magyar fasizmus nem tett különbséget magyar és szerb kommunista, magyar és szerb antifasiszta között — a kerületi pártbizottság is le nem bukott, kénytelen-kelletlen átengedve a harcot a következő csoportnak, hogy szervezze egyebek között a küzdelmet a magyar tömegekért is, amelyeknek a Horthy-fasizmus „nemzeti szabadságot” ígért, amelyek előtt mint „felszabadító” igyekezett tetszelegni. A hidások ebben az időben több csoportra szakadtak, de bárhová vetette is őket az idő sodra, mindenütt folytatták az antifasiszta forradalmi harcot — mindhalálig. Mert csak egyesek éltek túl e harcokat, a rettenetet és jutottak el a jugoszláv szabad szocialista hazába. Mayer Ottmárt, Simokovich Rókust, Schwalb Miklóst, Singer Dócit és társaikat a magyar fasizmus végezte ki, akár Kiss Ernőt, Varga Gyulát, Samu Mihályt, Polgár Andrást is. Pap Pál az olasz fasiszta terror áldozata lett Dalmáciában, miközben a dalmát népfelkelést szervezte mint a központi pártbizottság kiküldött tagja. Scher-Kaszás Kató (a Jovan Popović „Igaz legendái”-ban — *Istinite legende* — annyiszor megénekelt hős Seka, Č. Minderovićnak, a szerb költőnek és partizánnak szerbül is író magyar felesége) Szerbiában lett áldozata a fasizmusnak mint partizán és illegális pártmunkás. Fekete Béla, Lóbl Iván (a spanyol harcos), Cseh Károly (a hős októbriista) és sokan mások úgy pusztultak el, hogy sokszor azt sem tudjuk róluk, hol és mikor tűntek el az élők sorából. Mások végig bírták a harcot: harctereken és táborokban, a büntető munkásalakulatok tagjaiként vagy a németországi hadifogolytáborokban: küzdve és szervezve az antifasiszta és kommunista ellenállást és — utánpótlást.

A *Híd* végig megtette a magáét: harcolt és szervezett és nevelte az új nemzedéket a maga szektorán, amely végigharcolta a népfelszabadító harcot, beállt a kihullottak helyébe a Petőfi-brigádban és más csapattestekben és alakulatokban, majd 1945 után diadalra vitte az új, a szocialista Jugoszlávia építéséért folytatott harcot is.